

فصلنامه اسلام و دنیای معاصر

سال دوم، شماره اول (پیاپی ۵)، تابستان ۱۴۰۳

فهرست چکیده‌های فارسی

- ۱..... شناخت‌شناسی عرفانی مولانا از منظر چارچوب سید حیدر آملی.....
رسول رهبری غازانی*، ریحانه داودی کهگی
- ۲..... مفهوم «گذار از مرز» و مدل «مرکز و پیرامون» در مطالعه تفسیری پیترو کوپنز: نقد و تحلیل محدودیت‌ها.....
سید علی مستجاب الدعواتی
- ۳..... فقه شیعه و پویایی زمینه‌ها: مطالعه‌ای در انعطاف‌پذیری فقهی.....
مرتضی آقا محمدی
- ۴..... تحلیل فقهی معاملات الکترونیکی: همسوسازی با اصول اسلامی.....
مصطفی گلیج*، نیما ارزانی
- ۵..... نسبت‌سنجی آزادی و فضیلت در نظر علامه طباطبایی و شهید مطهری.....
ابراهیم کیمیایی دوبین*، امید شفیعی قهفرخی
- ۶..... کاربست میان‌رشته‌ی روشی در مطالعات معاصر حدیث: مطالعه موردی تحلیل شبکه اجتماعی راویان حدیث کتاب *کمال الدین و تمام النعمه* شیخ صدوق.....
مرتضی سلمان نژاد، امین شهبازی*

شناخت‌شناسی عرفانی مولانا از منظر چارچوب سید حیدر آملی

رسول رهبری غازانی^۱

ریحانه داودی کهکی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵

چکیده

این پژوهش، با بهره‌گیری از روش تحلیل هرمنوتیکی و متن‌محور، به بررسی و طبقه‌بندی تجربه عرفانی و کشف در آثار مولانا می‌پردازد و آن را در چارچوب عرفانی سید حیدر آملی تحلیل می‌کند، چارچوبی که تمایز میان وحی و الهام و نیز کشف خیالی و کشف معنوی را برجسته می‌سازد. پرسش اصلی این پژوهش چنین است: «شناخت‌شناسی مولانا بر چه بنیانی استوار است؟» و پرسش‌های راهبردی عبارت‌اند از: طبقه‌بندی آملی از کشف چگونه به تمایز میان «وحی» و «الهام» از یک سو، و «کشف خیالی» و «کشف معنوی» از سوی دیگر، در آثار مولانا کمک می‌کند؟ آموزه‌های مولانا تا چه اندازه با ساختار کشفیات آملی همسو یا ناهمسو هستند و چگونه می‌توانند یکدیگر را تکمیل کنند؟ با آن که پژوهش‌های متعددی درباره شناخت‌شناسی مولانا نگاشته شده، بیشتر آنها بر جنبه‌های خاصی تمرکز داشته‌اند و فاقد یک طبقه‌بندی جامع هستند. با تلفیق دیدگاه‌های این دو اندیشمند، این مقاله به مخاطبان معاصر و پژوهشگران ابزار نظری نوینی ارائه می‌دهد. این ابزار هم دسترسی مستقیم به متون مربوط در آثار مولانا را برای پژوهش‌های مستقل آینده فراهم می‌کند، و هم صدایی شاعرانه، انگیزشی و تحول‌آفرین دارد که مخاطب را به سیر و سلوک فردی دعوت می‌نماید. بر اساس تز اصلی این مقاله، شناخت‌شناسی مولانا بر سه بنیان استوار است: «عشق» به عنوان نیروی تحول‌آفرین هدایتگر سالک، «قلب» به مثابه جایگاه تجلی الهی و ارتباط روحانی، و «عقل قدسی» («عقل عقل») به عنوان قوه‌ای که فهم انسانی را به عقل کلی و در نتیجه به حکمت الهی فراتر از عقلانیت متعارف پیوند می‌دهد، در حالی که نقش محدود ولی ارزشمند عقل را نیز انکار نمی‌کند.

کلیدواژه‌ها

شناخت‌شناسی عرفانی، تجربه عرفانی، کشف، عشق، قلب، عقل

۱. دانشجوی دکتری فلسفه دین، دانشگاه استانبول، استانبول، ترکیه. (نویسنده مسئول) (r.rahbarighazani@ogr.iu.edu.tr)

۲. پژوهشگر، گروه عرفان، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. (reihaneh.davoodi65@gmail.com)

مفهوم «گذار از مرز» و مدل «مرکز و پیرامون» در مطالعه تفسیری پیتز کوپنز: نقد و تحلیل محدودیت‌ها

سید علی مستجاب الدعواتی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۲

چکیده

مسئله اصلی این مقاله آن است که آیا چارچوب‌های نظری پیتز کوپنز توان توضیح تنوع و پویایی تفاسیر صوفیانه قرآن را دارند یا نه. بررسی انجام شده نشان می‌دهد که این الگوها - یعنی «عبور از مرز» و «مرکز و پیرامون» - به دلیل تکیه بر نظریه‌های برون‌زا همچون لانگ و شیلز، تنها بخشی از واقعیت تاریخی و مفهومی این تفاسیر را منعکس می‌کنند. در نتیجه، تجربه‌ها و آموزه‌های صوفیانه‌ای مانند فنا، قرب و تجلی، و نیز تفاوت‌های میان محیط‌های فکری و سیاسی نیشابور، بغداد و اندلس، در این چارچوب‌ها به حاشیه رانده می‌شود. افزون بر این، در حالی که قدرت دینی در اسلام قرون وسطی ساختاری پراکنده و چندکانونی داشت، مدل «مرکز و پیرامون» آن را به شکلی یک‌خطی و ساده تصویر می‌کند و تعاملات میان عالمان سنتی و صوفیان را فرومی‌کاهد. مطالعه متون و شواهد تاریخی از آثار سلمی، قشیری، میبیدی و روزبهان گرفته تا گزارش‌های تاریخ نیشابور و تاریخ بغداد گویای این است که جایگاه صوفیان متغیر، سیال و گاه کاملاً حاشیه‌ای بوده است؛ نمونه شاخص آن وضعیت حلاج است. این مقاله در نهایت استدلال می‌کند که برای فهم دقیق‌تر تفاسیر صوفیه باید از رهیافت‌هایی بهره گرفت که هم به مفاهیم درونی سنت صوفیانه وفادار باشند و هم از روش‌های متنوعی مانند تحلیل متنی-تاریخی، پدیدارشناسی، تحلیل گفتمان و بررسی شبکه‌های نهادی استفاده کنند.

کلیدواژه‌ها

تفاسیر صوفیانه، پیتز کوپنز، گذار از مرز، مرکز و پیرامون، تصوف

۱. پژوهشگر پسا دکتری، دانشکده فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (essay.2020@gmail.com)

فقه شیعه و پویایی زمینه‌ها: مطالعه‌ای در انعطاف‌پذیری فقهی

مرتضی آقا محمدی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۷

چکیده

قابلیت تطبیق با مقتضیات زمان و مکان ویژگی منحصر به فردی است که فقه شیعه را از بسیاری از قانون‌گذاری‌های عرفی و دیگر مکاتب فقهی متمایز می‌سازد، و همین سبب پویایی فقه در عین جاودانگی آن است. مقاله حاضر در صدد واکاوی نقش مقتضیات زمان و مکان در پویایی فقه شیعه است. ابتدا ضرورت انطباق فقه با مقتضیات زمان و مکان بررسی می‌شود و پس از آن تأملی در مفهوم نقش زمان و مکان در فقه انجام می‌گیرد. کارکردشناسی مقوله زمان و مکان در فقه کمک می‌کند تا محل بحث بهتر تبیین شود. سپس تأثیر پویایی فقه بر ارتقای سبک زندگی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بعد از آن، شاخصه‌ها و مؤلفه‌های کلیدی در پویایی فقه مطرح و تبیین می‌شوند که عبارت‌اند از: اجتهاد پویا، لزوم بهره‌گیری از احکام ثانویه در کنار احکام اولیه، احکام الزامی و غیرالزامی، حکم حکومتی، عرف به عنوان مؤلفه کلیدی در پویایی فقه، تراحم.

کلیدواژه‌ها

نیازهای زمینه‌ای، تحول در فقه، اجتهاد، عرف اجتماعی، نظریه فقهی شیعه، تعارض‌های فقهی

۱. استادیار گروه مطالعات اسلامی به زبان انگلیسی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. (m_ghamohammadi@miu.ac.ir)

تحلیل فقهی معاملات الکترونیکی: همسوسازی با اصول اسلامی

مصطفی گلجی^۱

نیما ارزانی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۲/۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۰۴/۰۶/۱۴۰۴

چکیده

معاملات الکترونیکی، به عنوان یکی از پدیده‌های نوظهور در دوران معاصر، تغییرات چشمگیری در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی به بار آورده‌اند. این معاملات که از طریق ابزارهای دیجیتال همچون اینترنت انجام می‌شوند، فرصت‌ها و چالش‌های متعددی را ایجاد کرده‌اند. از منظر فقه شیعه، ارزیابی مشروعیت و صحت این معاملات مستلزم بررسی دقیق اصول و قواعد شریعت است. مسائلی همچون ایجاب و قبول، مالکیت دیجیتال، و جواز استفاده از ارزهای دیجیتال در این زمینه به طور خاص مورد تحلیل قرار می‌گیرند. در این راستا، ابتدا مفاهیم کلیدی مانند ماهیت معاملات الکترونیکی و اصول کلی فقه معاملات اسلامی مورد بحث قرار می‌گیرد. سپس، مبانی فقهی از جمله ایجاب و قبول در محیط مجازی، ارزش مالی مورد معامله، و پایبندی به شرایط عمومی قراردادها بررسی می‌شود. پس از آن، چالش‌هایی نظیر ابهام (غرر) و مسائل حقوقی مرتبط با ارزهای دیجیتال تحلیل شده و راهکارهایی همچون شفافیت اطلاعات و اجتهاد پویا پیشنهاد می‌گردد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با پایبندی به اصول صحیح در اعتبار معاملات و همسوسازی قواعد فقهی با نیازهای معاصر، بسیاری از مسائل فقهی مرتبط با معاملات الکترونیکی قابل حل خواهد بود. در نهایت، بهره‌گیری از اجتهاد پویا و تدوین مقررات فقهی متناسب با شرایط روز نقشی اساسی در رفع این چالش‌ها ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها

فقه شیعه، معاملات، ایجاب و قبول، مالکیت دیجیتال

۱. پژوهشگر حوزوی، گروه فقه و اصول، سطح چهار، حوزه علمیه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

(mostafadla19@gmail.com)

۲. پژوهشگر حوزوی، گروه فقه و اصول، سطح چهار، حوزه علمیه قم، قم، ایران. (nima.arzani@gmail.com)

نسبت سنجی آزادی و فضیلت در نظر علامه طباطبایی و شهید مطهری

ابراهیم کیمیایی دوین^۱

امید شفیعی قهفرخی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۸

چکیده

انسان مدرن با رهایی از پیش‌داده‌های هنجاری/اخلاقی دنیای قدیم، اصالت را به آزادی می‌دهد. این نگاه متضمن یگانگی نقش فرد در تقویم هنجارهاست و با نفی هر گونه برنامه، هنجار و فضیلت پیشینی، موجبات بی‌توجهی به ساحت اجتماعی سعادت و غفلت از درهم‌تنیدگی سعادت انسان‌ها را فراهم می‌آورد. در این میان متفکرانی در پی جمع بین فضیلت دنیای قدیم و آزادی دنیای جدید برآمده‌اند. این مقاله به دنبال آن است تا نسبت آزادی و فضیلت از منظر علامه طباطبایی و شهید مطهری را بررسی کند. روش این پژوهش تفسیر متن‌محور و گردآوری داده‌ها نیز به شکل مطالعه اسناد و منابع کتابخانه‌ای است. در نتیجه نمایان‌گشت نسبت آزادی و فضیلت از منظر علامه طباطبایی و شهید مطهری در چستی عنصر حق نهفته است، و حق به مثابه ملاک داوری، چه از جهت ارزشی و چه از جهت امکان سامان‌بخشی اشکالی از نظم عمومی، واجد یگانگی و عدم تعارض است.

کلیدواژه‌ها

آزادی، حق، فضیلت، علامه طباطبایی، شهید مطهری

۱. دانش‌آموخته دکتری علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) (kimiyaei@isu.ac.ir)

۲. استادیار گروه سیاست‌گذاری و حکمرانی، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران. (shafieci@isu.ac.ir)

کاربست میان‌رشتگی روشی در مطالعات معاصر حدیث: مطالعه موردی تحلیل شبکه اجتماعی راویان حدیث کتاب کمال الدین و تمام النعمة شیخ صدوق

مرتضی سلمان نژاد^۱

امین شهبازی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۶

چکیده

استفاده صحیح و جامع از احادیث، در کنار قرآن کریم، نیازمند آگاهی از علوم متعددی است که برخی از آنها از نخستین سده‌های اسلامی تحت عنوان دانش‌های حدیثی مطرح بوده‌اند. با گسترش نیازهای اجتماعی، ظهور روش‌های نوین مطالعاتی و طرح پرسش‌های جدید علمی در عصر حاضر، حدیث‌پژوهان علاوه بر تکیه بر دانش‌های سنتی، از رویکردهای بین‌رشته‌ای علوم انسانی نیز بهره گرفته‌اند. یکی از این رویکردهای مؤثر در تحلیل روابط انسانی، «تحلیل شبکه اجتماعی» است. با وجود اهمیت این روش، تاکنون هیچ مطالعه جامع و نظام‌مندی مبتنی بر تحلیل شبکه‌های اجتماعی در منابع شیعی برای بررسی سهم راویان اولیه حدیث و نحوه انتقال روایات از نسلی به نسل دیگر انجام نشده است. پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ، شبکه راویان احادیث در کتاب کمال الدین و تمام النعمة شیخ صدوق را مورد بررسی قرار داده است. در این مطالعه، با تحلیل زنجیره اسناد، شبکه اجتماعی راویان ترسیم شد و با استفاده از شاخص‌های تحلیل شبکه در دو سطح کلان و خرد بررسی گردید. در سطح کلان، معیارهایی مانند «چگالی»، «ضریب خوشه‌بندی» و «ساختار اجتماعات» مورد تحلیل قرار گرفتند و در سطح خرد، شاخص‌هایی همچون «درجه مرکزیت»، «مرکزیت بینابینی» و «نزدیکی» به کار گرفته شدند. در نتیجه پژوهش، بر اساس مقیاس‌های مرکزیت، فهرستی از راویان تأثیرگذار از میان صحابه و نسل‌های بعدی شناسایی و رتبه‌بندی شدند. همچنین، ۲۶ انجمن در سلسله روایات کشف شد که در هر یک از آنها، گروهی از راویان برجسته نقش اساسی در انتقال روایات ایفا کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها

حدیث، شیخ صدوق، کمال الدین و تمام النعمة، تحلیل شبکه اجتماعی، میان‌رشتگی روشی

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. (salmannejad@isu.ac.ir)

۲. دانشجوی دکتری دین پژوهی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

(amin.shahbazi.research@gmail.com)